

СПОЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ПОСТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Тези представляють аналіз процесу старіння населення в Україні, як такого, що не зупиняється і його показники стають близькими до рівня економічно розвинених європейських країн, окреслено парадигмальні підходи до розвитку соціальних послуг, зацентовано увагу на сутнісному змісті поняття соціальної послуги, узагальнено структурні компоненти системи соціальних послуг, принципи, підстави для класифікації соціальних послуг.

Наголошується, що модель організації виробництва соціальних послуг з переважним використанням державних та комунальних установ надавачів соціальних послуг, спрямована на продукування соціальних ефектів, які набувають широкі верстви членів суспільства..

Визначено сучасні особливості розвитку сфери соціальних послуг на стадії її трансформації у соціальний інститут. Здійснено системний аналіз цілей та функцій системи соціального обслуговування. Позначено системні функції сфери соціального обслуговування. Тези також включають результати соціологічного опитування одержувачів соціальних послуг про їх переваги та потреби. Проводячи аналіз опитування людей літнього віку, слід зазначити, що, незважаючи на сумарне збільшення обсягу послуг та чисельності їх одержувачів, питання доступності послуг та обліку потреб клієнтів до кінця не вирішено. Дано засновані на опитуванні рекомендації щодо комплексного покращення системи соціальних послуг, що дозволяють вирішити актуальні соціальні завдання.

Ключові слова: Соціальні послуги, структурні компоненти системи соціальних послуг, суспільство споживання, люди літнього віку, соціальна робота, якість соціальних послуг, соціологія споживання, соціальний інститут.

Суспільство споживання виникло не раптово, людство йшло до нього протягом усієї історії, еволюціонуючи технічно, культурно та соціально.

Безліч соціальних змін, що відбуваються у суспільстві, призводять до появи низки нових соціальних реалій. Люди у суспільстві споживання, самі того не усвідомлюючи, ставлять у пріоритет не спілкування один з одним для задоволення духовних потреб, а споживання всього матеріального [2].

Натепер триває інституціоналізація системи соціального обслуговування, сформовано її основні складові. Цей соціальний інститут, метою якого є задоволення найбільш значних потреб у суспільному розвитку є системою, компонентами якої є соціальні послуги.

Соціальні послуги у найзагальнішому формулюванні це частина структури соціальної сфери, що має ознаки соціального інституту, де здійснюється взаємодія між юридичними особами та споживачами послуг із задоволення їх потреб на основі права та встановлених норм у законодавстві [5].

Як структурні компоненти (або підсистеми) системи соціальних послуг можна назвати:

- об'єкти соціальних послуг, які визначаються як окремі індивідууми, соціальні групи, що мають потреби, наміри та інтереси у виявленні та вирішенні наявних у них сутнісних проблем;
- суб'єкти сфери соціальних послуг, які визначаються як окремі індивідууми, спеціалізовані соціальні організації, що реалізують компетентність та здійснюють професійну діяльність у сфері надання певного спектру соціальних послуг, а також особи, які здійснюють волонтерську діяльність, а також споживачі послуг (клієнти), які мають соціальну суб'єктність;
- інституційно визначені у відповідних нормативних документах стандарти та норми надання соціальних послуг, методики оцінки потреби в них, технології, методи та форми надання послуг;
- матеріально-фінансові ресурси;
- людські ресурси інститутів, що надають соціальні послуги;
- соціальні зв'язки та відносини, що створюються в процесі суб'єкт-об'єктних відносин;
- культурне середовище суб'єктно-об'єктних відносин у процесі надання соціальних послуг;
- методики та інструменти оцінки результативності та рівня якості наданих соціальних послуг [3].

У структурі системи соціальних послуг доцільно виділити чотири основні компоненти.

Як ключовий виступає об'єктний компонент системи, що включає і споживачів соціальних служб, які мають свої індивідуальні потреби, інтереси, особливості та ін. У вивченні об'єктивного компонента при

організації послуг, на думку автора, необхідно зосередитися на застосуванні індивідуального, адресного підходу, з урахуванням оцінки потреб життєзабезпечення клієнта.

Другим компонентом системи є суб'єктний. Він включає в себе надавачів соціальних послуг: співробітників соціальних служб, волонтерів, які працюють у некомерційних організаціях, які здійснюють надання соціальних послуг, мають професійні знання, вміння та навички в цій галузі.

При цьому необхідно враховувати такий фактор, як якість системи підготовки фахівців, їх особистісні та професійні якості, особливості мотивації ведення цього виду діяльності, наявність ціннісних установок гуманізму тощо.

Третій компонент структури - середовище. Він є конкретним соціумом, у якому відбувається процес розвитку соціальних послуг.

Необхідно порівнювати та враховувати рівень адаптації соціуму до соціальних послуг, що надаються, його ставлення та довіру соціуму до соціальних служб.

Також важливим є створення досить високого рівня доступності вибору і широкого спектру соціальних послуг, вплив їх надання на соціальне благополуччя суспільства, а також такий фактор, як рівень затребуваності соціальних послуг у даному соціумі.

Як четвертий компонент системи виступає змістовний компонент. Він включає наступне: нормативно визначені стандарти та нормативи, принципи, форми, методи та технології надання соціальних послуг, методики оцінки їх ефективності та результативності як інструментів реалізації соціальної політики держави. На думку автора, до них належать такі: соціальна допомога, соціальна діагностика, соціальна терапія, корекція, профілактика, соціальний нагляд, аудит соціальної діяльності, моніторинг соціального середовища тощо [1].

Процес старіння населення в Україні має стійку тенденцію і є однією з головних проблем соціально-економічного розвитку, зумовленої внеском основних складових демографічного розвитку: народжуваності, смертності та міграції. Тенденції, що продовжуються у зміні вікового складу населення, наслідки цих процесів виводять проблему старіння на державний рівень, і перетворюють її на важливу соціально-економічну та медико-демографічну проблему [6].

Повномасштабна війна росії проти України загострила існуючі та спричинила нові негативні тенденції демографічного і соціального розвитку. Україна тривалий час належить до країн зі старіючим населенням, а внаслідок війни його віковий склад ще більше погіршується. З огляду на довготривалість наслідків війни та спричинених нею демографічних деформацій, старіння населення є одним з головних викликів демографічної, соціальної та економічної безпеки країни. Загалом війна призвела до різкого зростання рівня соціальної вразливості в усіх верствах населення, особливо гостро це відчули люди похилого віку [6].

Одним із найважливіших ефективних механізмів вирішення та пом'якшення соціальних проблем громадян літнього віку в умовах нинішньої ситуації війни в Україні є організація їхнього соціального обслуговування.

Попит на соціальні послуги з боку людей літнього віку залежить від їх чисельності та стану здоров'я, наявності дітей, близьких родичів, відносин у сім'ї та інших обставин [4].

Організація соціального обслуговування населення нині здійснюється у ситуації, коли змінюється структура попиту на соціальні послуги, дедалі більше затребуваними стають їх дороговартісні види.

Постійно з'являються групи населення, готові оплачувати додаткові види соціальних послуг.

Пріоритетним стає підвищення якості надання соціальних послуг, яке тепер має визначатися не можливостями соціальних служб, а індивідуальними потребами клієнтів.

Нами, у вересні-жовтні 2024 року, у територіальному центрі соціального обслуговування Подільського району м. Полтави було проведено соціологічне дослідження щодо спектру надання соціальних послуг, їх якості та задоволеності клієнтів. Загальна кількість респондентів склала 300 чол. Усі вони клієнти територіального центру соціального обслуговування, вік респондентів 60 – 82 роки.

Проведене нами соціологічне дослідження показує, що різні категорії населення зацікавлені у розширенні спектру надаваних соціальних послуг, особливо у формах соціодозвіллевої діяльності: клубах за інтересами, відвідуванні театрів, участі у самодіяльності, навчанні цифрової грамотності тощо.

Більшість респондентів (83%) віддають перевагу нестационарним та напівстационарним формам соціального обслуговування, вони не хотіли б назавжди залишати стіни рідного дому. Для цього потрібно розширення видів послуг, що дозволяють їм підтримувати своє здоров'я, забезпечувати прибирання приміщення, встановлювати контакти із соціальним оточенням, забезпечувати житло спеціальними пристроями та обладнанням для переміщення, проводити санітарно-гігієнічні заходи.

Майже кожен третій респондент (32%) висловлювався за розширення транспортних послуг «Соціального таксі» для поїздки до поліклініки, до родичів, друзів, за покупками, на змагання, фестивалі тощо.

Дослідження показали, що розвиток додаткових послуг, зокрема і платних стає все більш затребуваним. Це є свідченням того, що підвищується рівень життя людей літнього віку.

Як і раніше, одне з провідних місць займає потреба у соціально-медичних послугах. Більшість респондентів (67%) відчувають у них потребу, оскільки не можуть відвідувати поліклініки, стояти в чергах до лікарів та процедурні кабінети. У зв'язку із цим виникає необхідність розширення видів таких послуг.

Говорячи про якість послуг, люди літнього віку зазначають, що вона далеко ще не така, як треба.

На думку літніх людей, для підвищення якості послуг важливі:

- розширення існуючого спектру послуг з догляду, допомоги по дому, підтримці (81%);
- надання відповідних технічних та інших засобів реабілітації, що дозволяють людям літнього віку зберігати незалежність (77%);
- розширення інформації про послуги, що надається (72%);
- контроль якості послуг (49%);
- особисті якості соціальних працівників (чуйність, сензитивність), що виявляються при наданні послуг (34%);
- збільшення обсягу послуг у разі потреби (16%);
- удосконалення планування послуг з догляду (9%).

Система соціальних послуг у сучасних умовах виступає як діяльність соціального інституту, призначеного для адаптації, соціальної реабілітації осіб літнього віку.

References

1. O. Denysiuk ta in. (2023). Current issues of social work: a teaching manual [in Ukrainian].
2. Zoska Ya. (2011). Consumer society: Ukrainian context. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 17, 325–328 [in Ukrainian].
3. Lukashevich M., Sandor F. (2018). *Sociology of social work: theory and practice*. Uzhhorod: LLC "RIK-U". [in Ukrainian].
4. Morgai L. (2019). The system of social services for the elderly in Ukraine. *Social work and social education*, 3, 63–71. [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on the principles of state regulatory policy in the field of economic activity № 1160-IV. (2003, September 11). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 9, 79 [in Ukrainian].
6. Pro sotsial'ni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № № 2671-VIII. *Holos Ukrainy*. 2019. 17 kvit. [in Ukrainian].
7. Borodin, Ye., Piskokha, N., & Demoshenko, H. (2021). Problemy iperemohy tsyfrovizatsii miskoho samovriaduvannya [Problems and victories of digitalization of city self-government]. *Aspekty derzhavnoho upravlinnia – Aspects of public administration*, 9 (4), (pp. 95-104) [in Ukrainian].
8. Tokar-Ostapenko, O. (2020). TOP-10 elektronnykh servisiv dliadopomohy ukraintsiam pid chas viiny [TOP-10 electronic services to help Ukrainians during the war]. *niss.gov.ua*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/top-10-elektronnykh-servisiv-dlya-dopomohy-ukrayintsyam-pid-chas-viiny> [in Ukrainian].

DOI 10.34132/mspc2025.01.10.11

Andrii Karkach

CONSUMPTION OF SOCIAL SERVICES IN THE CONDITIONS OF POPULATION AGING IN UKRAINE

The theses present an analysis of the population aging process in Ukraine, as one that does not stop and its indicators are becoming close to the level of economically developed European countries, paradigmatic approaches to the development of social services are outlined, attention is focused on the essential content of the concept of social service, the structural components of the social service system, principles, and grounds for classifying social services are summarized.

It is emphasized that the model of organizing the production of social services with the predominant use of state and municipal institutions of social service providers is aimed at producing social effects that are acquired by wide segments of society members.

The modern features of the development of the social services sector at the stage of its transformation into a social institution are determined. A systematic analysis of the goals and functions of the social service system is carried out. The systemic functions of the social service sector are indicated. The theses also include the results of a sociological survey of recipients of social services about their preferences and needs. When analyzing the survey of elderly people, it should be noted that, despite the total increase in the volume of services and the number of their recipients, the issue of accessibility of services and accounting for client needs has not been fully resolved. Recommendations based on the survey are given for a comprehensive improvement of the social services system, which will allow solving urgent social problems.

Key words: Social services, structural components of the social services system, consumer society, elderly people, social work, quality of social services, sociology of consumption, social institute.

Відомості про автора / Information about the Author

Андрій Каркач, доктор філософії (PhD) з соціальної роботи, директор Департаменту соціального захисту населення Полтавської міської ради, м. Полтава, Україна. E-mail: andrijkarch@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3959-0568>.

Andrii Karch, Doctor of Philosophy (PhD) in Social Work, Director of the Department of Social Protection of the Population of the Poltava City Council, Poltava, Ukraine. E-mail: andrijkarch@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3959-0568>.

© А. Каркач
22.05.2025.

Стаття отримана редакцією

